

گفتارهای انتقادی

- گفتارهای انتقادی
- اثر دکتر عماد افروغ
- انتشارت: سوره مهر
- معرفی و نقد از: سیده شیده لالمی

درباره نویسنده

عماد افروغ ۵۱ ساله، متولد شیراز و در حال حاضر عضو پژوهشگاه علوم انسانی، استاد جامعه‌شناسی دانشگاه تربیت مدرس و رئیس گروه جامعه‌شناسی موسسه باقرالعلوم قم است. افروغ در سال ۱۳۶۵ در رشته جامعه‌شناسی از دانشگاه شیراز فارغ‌التحصیل شد. در سال ۱۳۶۹ در همین دانشگاه مدرک کارشناسی ارشد خود را گرفت و در سال ۱۳۷۶، مدرک دکترای جامعه‌شناسی خود را از دانشگاه تربیت مدرس دریافت کرد. افروغ از سال ۱۳۷۶ تا ۱۳۸۲ عضو هیأت علمی دانشگاه تربیت مدرس بود و پس از آن به عضویت هیأت علمی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی در آمد. وی مدیرگروه علم و دین پژوهشکده علوم انسانی و مطالعات فرهنگی این پژوهشگاه است.

معرفی کتاب

«گفتارهای انتقادی» مجموعه‌ای از مقالات، مصاحبه‌ها و سخنرانی‌های مختلف با مضمون نقد درون‌گفتمانی است باید در ادامه جریان و حرکتی ارزیابی کرد که دکتر عماد افروغ به ویژه در سال‌های اخیر حضور خود در دولت نهم با رویکرد و ادبیاتی متفاوت دنبال کرده است. او در گذشته و به ویژه در سال‌های اخیر منبع بخشی از تندترین جریان‌سازی‌های انتقادی درون جریان اصولگرا بوده است همواره در مواجهه با منتقدان این رویه از عملکرد خود با تاکید بر اینکه «در صورت بی‌توجهی به نقد و به ویژه نقد درون‌گفتمانی باید منتظر نقد برون‌گفتمانی و پیامدهای آن باشیم.» دفاع کرده است. (ص ۸) از دیدگاه او تا زمانی که فرهنگ نقد و نقد‌پذیری در جامعه ایران نهادینه شود راه سخت و دشواری در پیش داریم. نویسنده کتاب گفتارهای انتقادی در مقدمه که بر این کتاب نوشته با

۲. ما و جهانی شدن
 • بخش ششم: اعتماد سیاسی و مولفه‌های آن
 ۱. اعتماد سیاسی و چگونگی جلب آن
 ۲. نقدی بر دیدگاه جان راولز
 ۳. جنبش سوم
 ۴. جامعه‌شناسی انتخابات هفتم
 ۵. دولت عدالت و ضرورت تشکیل اتاق فکر
 ۶. نقد درون‌گفتمانی

در این کتاب نخستین گفتار هر بخش به دلیل اهمیت یا تأییدی که نویسنده بر نو بودن مبحث داشته، عنوان همان بخش است. نویسنده در نخستین بخش از کتاب به طور عمده به ضرورت، مبانی، اهداف و ارکان نقد در جمهوری اسلامی می‌پردازد و موضوعات دیگری را مانند اصولگرایی خلاق و انتقادی و بایسته‌های آن را مورد توجه قرار می‌دهد. در ابتدای این فصل و جایی که نویسنده به چستی نقد می‌پردازد در پاسخ به این پرسش که در شرایط کنونی ما به نقد درون‌گفتمانی یا نقد برون‌گفتمانی نیاز داریم؟ می‌نویسد: هرچند می‌توان از نقد برون‌گفتمانی نیز استفاده کرد اما چون ارزیابی دستاوردها و میزان موفقیت جمهوری اسلامی معطوف به انقلاب اسلامی است، باید به طور عمده از نقد درون‌گفتمانی استفاده کرد. (ص ۲۳)

در ادامه این فصل نویسنده به برشمردن دلایلی برای چرایی نقد

بیان اینکه در جامعه ما به دلیل بی‌توجهی به نقد و ملزومات آن و به ویژه نقد درون‌گفتمانی از سوی نخبگان و روشنفکران، فرهنگ نقد آنگونه که متناسب با مبانی مشروعیت جمهوری اسلامی است نهادینه نشده است، چنین نتیجه‌گیری می‌کند که این مساله موجب شده اصحاب قدرت در رده‌ها و سطوح مختلف متناسب با گفتمان خرده‌گفتمان‌های غالب و مسلط خود، منتقدان را با توده‌های هواخواه خود مواجه کرده و به انواع و اقسام انگ‌ها گرفتار کنند و وی مهمترین عاملی را که مانع از شکل‌گیری فضای مناسب نقد در جامعه می‌شود عدم تفکیک «انقلاب اسلامی» از «جمهوری اسلامی» می‌داند و تأکید می‌کند خلط این دو موجب شده هر گونه نقدی، حتی نقد درون‌گفتمانی به مثابه تضعیف نظام قلمداد شده و فرد منتقد در نتیجه رواج چنین دیدگاهی منزوی و عزلت‌نشین شود. (ص ۹) افروغ که پیش از این نیز به ویژه در مصاحبه‌های مطبوعاتی و گفت و گو با خبرنگاران با بیان اینکه «ما آمدیم هر اتفاق و هر سیاست و هر رفتاری که در جمهوری اسلامی رخ داد را به نام انقلاب نوشتیم و در برابرش سکوت کردیم، توجیه، تطهیر و بعضاً تقدیس کردیم.» خواستار تفکیک پدیده انقلاب اسلامی از جمهوری اسلامی شده بود(؟؟) در این کتاب با بسط و تبیین این دیدگاه دلایل خود را برای لزوم تقویت جریان نقد درون‌گفتمانی و آسیب‌شناسی نظام جمهوری اسلامی تشریح می‌کند.

کتاب گفتارهای انتقادی، مجموعه‌ای متشکل از مصاحبه‌ها، مقالات و سخنرانی‌های عماد افروغ است که این مطالب با تفکیک موضوعی در شش بخش مجزا ارائه شده‌اند:

• بخش اول: ضرورت و جایگاه نقد

۱. ضرورت، اهداف و مبانی نقد در جمهوری اسلامی
۲. بایسته‌های اصول‌گرایی خلاق و انتقادی

• بخش دوم: انقلاب صدرایی

۱. انقلاب صدرایی
۲. انقلاب اسلامی‌ما و چالش‌ها

• بخش سوم: حق فرهنگی

۱. حق فرهنگی
۲. نگاه فلسفی به سنت
۳. فرهنگ سیاست
۴. خودآگاهی تاریخی
۵. دینداری ایرانیان و مولفه‌های تاریخی آن

• بخش چهارم: امکان جامعه‌شناسی دین

۱. امکان جامعه‌شناسی دینی
۲. وجوه نرم‌افزاری علم
۳. آسیب‌شناسی دانشگاه

• بخش پنجم: اسلام و جهانی شدن

۱. اسلام و جهانی شدن

«گفتارهای انتقادی»

مجموعه‌ای از
مقالات، مصاحبه‌ها و

سخنرانی‌های مختلف

با مضمون نقد درون

گفتمانی است باید در

ادامه جریان و حرکتی

ارزیابی کرد که دکتر

عماد افروغ به ویژه

در سال‌های اخیر

حضور خود در دولت

نهم با رویکرد و ادبیاتی

متفاوت دنبال کرده است.

در شرایط کنونی می‌پردازد و با از طرح دلایلی چون ۱. تبدیل نهضت به نظام ۲. اغوا در قدرت (اغوا شکلی از قدرت است که اعمال شونده قدرت از اعمال کننده قدرت بی اطلاع است. در چنین شرایطی اعمال کننده قدرت از طریق ابزارها و رسانه‌هایی که در اختیار دارد، آحاد جامعه را از منافع واقعی خود منحرف کرده و در جهت منافع کاذب و غیر واقعی سوق می‌دهد) ۳. رواج مصلحت سنجی‌های کاذب (تدابیر و چاره اندیشی‌هایی که در ظاهر به نام مصلحت اتخاذ می‌شود اما بر بسیاری از حقایق پرده می‌کشد) ۴. تغییرات اجتماعی در جامعه ایران ۵. دفاع از آرمان‌های انقلاب در برابر فعالیت ایدئولوژی‌های رقیب ۶. لزوم نقد درون گفتمانی با توجه به تحولات بین المللی ۷. انطباق شرایط ساختاری زمان انقلاب با وضعیت جاری نتیجه می‌گیرد که با توجه به این عوامل باید ظرفیت نقد پذیری را درون نظام جمهوری اسلامی به گونه‌ای افزایش داد که راه‌نقدهای برون گفتمانی به ویژه جریان‌های انتقادی که ایدئولوژی‌های رقیب را ارائه می‌کنند، مسدود کند. (صص ۳۷-۵۰)

افروغ در ادامه مباحثی که در باب اهمیت حمایت آنچه نقد درون گفتمانی می‌نامند ارائه کرده است، وضعیت نقد در جمهوری اسلامی را در سال‌های پس از پیروزی انقلاب اسلامی به سه دوره «از سال ۱۳۵۷ تا ۱۳۶۸»، «از ۱۳۶۸ تا ۱۳۷۶» و «از ۱۳۷۶ تا کنون» تقسیم کرده و به آسیب شناسی هر یک از این سه دوره می‌پردازد. به اعتقاد افروغ دوره اول را می‌توان «دوره نقد در چهارچوب» یا «نقد درون گفتمانی» دانست. دوره‌ای که در آن سلیقه‌های مختلف در قالب فقه پویا و فقه سنتی، عدالت فردی و اجتماعی، احکام فردی و حکومتی، اقتصاد آزاد و اقتصاد با برنامه وجود داشت اما این اختلاف سلیقه‌ها در چهارچوب گفتمان انقلاب صورت می‌گرفت. نویسنده دوران دوم را، دوران «سکوت و توجیه» می‌نامد و پیکان انتقادات خود را متوجه دولت سازندگی می‌کند، آنجا که می‌نویسد: «در این دوره به نام سازندگی شاهد برنامه‌هایی ناسازگار با انقلاب اسلامی در قالب توسعه اقتصادی غیر فرهنگی، شتابان و یکسویه هستیم.» (ص ۵۵) افروغ علاوه بر انتقاداتی که به فعالیت‌های سیاسی این دوران وارد می‌کند شکل‌گیری جریان روشنفکری لیبرال در قالب حلقه کیان و با استفاده از امکانات دولتی را مورد انتقاد قرار داده و چنین نتیجه‌گیری می‌کند که فعالان اصلی این حلقه با طرح حلالیت از مرحوم بازرگان به مدافعان امروز ایشان تبدیل می‌شوند. دوره سوم نقد پس از انقلاب، از دیدگاه نویسنده، «دوران نقد خارج از چهارچوب» و دوران بازگشت به «دوران مشروطیت» است و در اینجا نویسنده با مقایسه دوران دوم و سوم چنین نتیجه‌گیری می‌کند که اگر دوره دوم توسعه اقتصادی را بیگانه با فرهنگ، یکسویه و شتابان بدانیم، در دوره سوم نیز با توسعه سیاسی بیگانه با فرهنگ، یکسویه و شتابان مواجه بوده ایم. (ص ۵۶)

دومین فصل از نخستین بخش کتاب گفتارهای انتقادی به بایسته‌های اصولگرایی خلاق و انتقادی پرداخته است و با تقسیم دوره‌های جمهوری اسلامی به چهار دوره ۱. اصولگرایی اولیه یا نقد درون گفتمانی ۲. سکوت و توجیه حاکمیت عملگرایی ۳. اباحه‌گرایی دولت ۴. اصولگرایی خلاق و انتقادی هر یک از این دوره‌ها را آسیب شناسی کرده است. به اعتقاد نویسنده چند ویژگی و ضرورت تعیین کننده قابلیت‌ها و ضرورت‌های انقلاب اسلامی است: «ضرورت نگاه فلسفی به انقلاب اسلامی»، «توجه به هویت و جوهره فرهنگ ایرانی»، «صورت‌گرایی متکثر در عین معنا گرایی واحد»، «پیوند اصولگرایی خلاق و انتقادی با روشنفکری نسل چهارم»، «بازگشت به اندیشه‌های امام خمینی (ره)»، «نگاه جامع به حقوق شهروندی و عدالت»، «اهمیت نقد درون گفتمانی» و... (۶۴-۷۴) این فصل با پیشنهادات نویسنده و در واقع بایسته‌های فرهنگی و اقتصادی که برای شکل‌گیری یک جریان اصولگرایی خلاق و انتقادی پیشنهاد می‌دهد پایان می‌پذیرد.

گفتارهای انتقادی در دومین بخش که با عنوان انقلاب صدایی از سایر بخش‌ها متمایز شده دربرگیرنده مجموعه‌ای از مصاحبه‌های عماد افروغ در مورد پدیده انقلاب اسلامی است که به نقل از روزنامه‌ها منتشر شده است. محتوای این بخش در واقع کامل کننده آن چیزی است که در بخش اول ارائه شده است. نویسنده در این بخش تلاش کرده به تبیین لایه‌های زیرین و جوهری انقلاب اسلامی بپردازد. بر پایه این تبیین، لایه‌های زیرین و جوهری انقلاب: نگرش خاص به خدا، انسان، جامعه و هستی تعریف شده که از آن با نام نگرش صدایی یا کلی‌گرایی یاد شده است. در قسمت دیگری از این بحث نویسنده سفر چهارم ملاصدرا را برای تبیین انقلاب اسلامی مورد استفاده قرار داده است. (ص ۱۰)

آنچه در سومین بخش از کتاب گفتارهای انتقادی با عنوان حق فرهنگی ارائه شده مجموعه‌ای از مصاحبه‌های روزنامه‌ها با نویسنده در باب مسایل فرهنگی است که در واقع مهمترین دیدگاه‌های افروغ را در مقام یک نماینده مجلس و رییس کمیسیون فرهنگی هم از منظر یک جامعه‌شناسی که مسایل اجتماعی را با دیدگاه تاریخی تبیین می‌کند مورد بررسی قرار گرفته و ارائه شده است.

چهارمین بخش از کتاب، با عنوان امکان جامعه‌شناسی دینی، شامل مباحثی است که در آن نویسنده دلایل خود را برای ضرورت بازنگری در ماهیت شناسی علم و نسبت آن با فرهنگ و جامعه بیان می‌کند. فصل اول این بخش در برگیرنده دیدگاه‌های نویسنده درباره جامعه‌شناسی دینی است که پیشتر از این در یکی از مجلات علمی موسسه باقرالعلوم (ع) منتشر شده بود و فصل دوم مقاله‌ای است که نویسنده در آن پس از ارائه برخی دیدگاه‌های فلسفی در مورد علم و ماهیت آن به نقد نظریه پردازی علمی در جامعه ایران می‌پردازد و